

## Тема 12. Багатовимірні підходи до емпіричних досліджень локальної влади і узагальнення методів вивчення влади у місті

### План

1. Дослідження Метью Кренсона в Гері і Східному Чикаго.
2. Дослідження Джона Гавенти в Клеар Фолк Веллі.
3. Методи емпіричного дослідження локальної влади.
  - 3.1. Репутаційний метод
  - 3.2. Позиційний метод
  - 3.3. Проблемний (рішеннявий) метод.
  - 3.4. Мережевий метод.

### 1. Дослідження Метью Кренсона в Гері і Східному Чикаго.

В емпіричній соціології влади дослідження американського соціолога Метью Кренсона претендує на першість у використанні так званої двомірної (в термінах С. Льюкса) концепції влади, сформульованої в статтях американських політологів П. Бахраха і м. Бараца. Останні вказали на необхідність виходу за межі традиційного обмеження влади процесом прийняття політичних рішень та врахування «другого ообличчя влади», що виражає собою здатність суб'єкта обмежити сферу прийняття рішень безпечними «проблемами» неприйняття рішень»). Ця концепція (разом з "тривимірною" концепцією С.Льюкса) стала предметом гострих дискусій, що стимулювало прагнення застосувати нові моделі в емпіричному дослідженні. Самі творці "двомірної" концепції влади Бахрах і Барац у другій половині 1960-х років зробили спробу виявити і продемонструвати деякі форми «неприйняття рішень» у м.Балтіморі (США); однак вона не викликала помітного інтересу наукової громадськості. Тому саме дослідження Кренсона по праву вважається найбільш ґрунтовним і фундаментальним емпіричним дослідженням, в якому фактично тестувалася валідність нової концептуальної схеми.

Кренсон був переконаний, що плюралістичний підхід виявився «нечутливим до проявів непроникності (impenetrability) політичної системи»; незважаючи на наявність політичних організацій і груп, політична система насправді залишається більш "упорядкованою", ніж її представляли Р.Дал та інші плюралісти, в тому сенсі, що не всі групи мають можливість отримати канали вираження своїх інтересів і представників, які могли б озвучити їхні претензії до соціального устрою і (або) політичного курсу. Тому Кренсон пропонує розширити традиційні способи вивчення політичної влади шляхом включення в її сферу певних "неподій" (non-events). Не всі обговорювані проблеми, підкреслює він, є найважливішими; у багатьох випадках "дійсним предметом дослідження є не політична активність, а політична неактивність". Теоретико-методологічна основа дослідження Кренсона будується безпосередньо на концепції «неприйняття рішень» Бахраха і Бараца, а також на ідеях Е. Шеттнейдера, який вказав на наявність "схильності «(bias) політичних інститутів до відтворення одних політичних конфліктів і придушення інших, оскільки організація «є мобілізацією схильностей».

Предметом дослідження М. Кренсона стала екологічна сфера міської політики, вирішення проблем забруднення повітря. Вивчаючи ситуацію, що склалася у низці американських міст, Кренсон виявив, що питання охорони навколишнього середовища вирішуються в них по-різному: в одних містах досить швидко і ефективно були прийняті законодавчі заходи з обмеження забруднення середовища, в інших ситуація виявилася іншою, незважаючи на те що рівень забруднення залишався дуже високим. Чим обумовлені відмінності між містами щодо вирішення цієї проблеми? Чому у низці міст проблема забруднення повітря була піднята з великим запізненням і (або) не отримала достатньої уваги з боку тих, хто приймає політичні рішення, тобто не стала політичною проблемою? Така сформульована Кренсоном мета його емпіричного дослідження.

Кренсон припустив, що відмінності між містами стосовно зазначеної проблеми обумовлені не (тільки) соціальними характеристиками населення, а й рівнем забрудненості атмосфери. Він виходив з переконання (за його визнанням, ціннісно навантаженого, але яке

від цього не втрачає валідності) про те, що забруднення навколишнього середовища в цілому заслуговує значно більшої уваги громадськості, ніж те, що спостерігається в низці американських міст. **Гіпотеза Кренсона полягала в тому, що відносна бездіяльність у сфері прийняття політичних рішень за даними проблем стала результатом прихованого політичного впливу (влади). Тому його дослідження зосереджувалося на пошуку проявів цих прихованих механізмів влади, встановленні каузального зв'язку між ними і ступеня ефективності вирішення проблем забруднення повітря.** При цьому Кренсон, зрозуміло, допускає, що причиною неухи до проблем навколишнього середовища може бути апатія, ніяк не пов'язана з політичним впливом якихось груп або інститутів.

На відміну від дослідження проблем, включених до порядку денного, які стали об'єктом публічної політики, вивчення «неподій» – проблем, не включених до порядку денного і (або) які не стали предметом інтенсивних політичних дискусій, не могло бути здійснено на основі аналізу різних видів активності у сфері прийняття рішень. **Обов'язковою умовою виявлення цієї форми політичної влади Кренсон вважає зіставлення впливу факторів, що впливають на політичну ситуацію в різних містах.** Відповідно до цього Кренсон виробляє загальний дизайн дослідження і визначає спектр емпіричних даних, за якими можна судити про наявність або відсутність «другої особи влади».

Дослідження спирається на:

1) дані, отримані в результаті вивчення ситуації в двох американських містах штату Індіана - Гері і Східному Чикаго,

і на 2) результати дослідження, проведеного Національним центром з вивчення громадської думки в 1966-1967-х годах.

В ході свого дослідження Кренсон виявив, що в Східному Чикаго дії з поліпшення якості повітря почали вживатися значно раніше, а вжиті заходи виявилися набагато ефективнішими, ніж в Гері; тим часом рівень забруднення, а також основні параметри соціальної, етнічної та демографічної структур в містах були приблизно однаковими. Зокрема, в Східному Чикаго дії з очищення атмосфери почалися ще у 1919 р., Тоді як в Гері – тільки після 1962 р. Відмінність між містами Кренсон пояснив не «природною інерцією», як тоді вважали багато хто, а політичним впливом високоресурсного актора, який не брав активної участі в публічній політиці з цього питання, але зумів реалізувати свої інтереси за допомогою низки структурних переваг, закладених в соціально-політичній системі, і в силу дії «правління очікуваних реакцій», що вплинули на політичну активність інших суб'єктів міської політики.

Таким актором стала велика сталеливарна корпорація " Ю.С. стіл", яка повністю домінувала в економіці Гері; вона фактично створила це місто і багато в чому визначала рівень добробуту громадян. Компанія, природно, була зацікавлена в блокуванні спроб ефективного політичного вирішення проблеми, оскільки прийняття законів, що обмежують рівень забруднення повітря, неминуче викликає додаткові витрати. Але їй вдавалося обходитися без будь-яких дій і активної участі в публічно-особистій політиці з даних питань. Кренсон показує, що тактика корпорації полягала в тому, щоб не позначати своєї позиції з проблем забруднення повітря; тим самим їй важко було дорікнути в тому, що вона перешкождала прийняттю відповідного законодавства або втручалася у вирішення міських проблем. "Правління передбачених реакцій" виявлялося в тому, що багато акторів, які брали участь або зацікавлені в їх вирішенні (мери Гері, керівники комерційних організацій, дослідницький інститут, що встановлював рівень і джерела забруднення повітря в місті, і ін.), «мали на думці» інтереси корпорації, вважали неможливим і (або) недоцільним виступати проти них. Внаслідок "**репутаційної влади**" компанії багато міських політиків і лідери бізнесу не хотіли займати чіткі позиції щодо способів вирішення проблеми забруднення повітря, пропонувані резолюції і рішення в результаті виявлялися "слабшими", ніж хотілося б їх авторам, а саме обговорення проблеми почалося значно пізніше, ніж у багатьох аналогічних містах. Кренсон детально описує труднощі, з якими зіткнулися ініціатори прийняття законодавства щодо обмеження забруднення повітря, спроби всіляко затягнути процедуру обговорення проблеми, зняти з компанії основну відповідальність за забруднення повітря шляхом пропаганди ідеї про переважно побутове забруднення (вугільні печі в будинках), зробити проект «реальним»

(тобто. фактично відкласти можливість серйозного обмеження промислового забруднення повітря на майбутнє) і т. д.

**Іншим фактором, який істотно ускладнював боротьбу проти забруднення повітря, Кренсон вважав наявність в Гері сильної партійної організації.** Як це не здається дивним сьогодні, партії в той час не ставили екологічні проблеми на чільне місце, оскільки ті не вписувалися в традиційну «машинну» стратегію: реалізація екологічних проектів не давала партіям якихось відчутних вигод у боротьбі за владу, оскільки це було вигідно всій спільноті або, принаймні, її більшості, що не відповідало партикуляристським орієнтаціям партій.

У Східному Чикаго ситуація була істотно іншою, що Кренсон пояснив відсутністю впливового актора, аналогічного до «Ю.С. стил». У ньому» репутаційна влада " промислових компаній була слабшою, оскільки місто на відміну від Гері не було творінням однієї компанії, а індустріальні фірми, що знаходяться в ньому, аж ніяк не завжди діяли як єдине ціле. Потенціал **"правління передбачуваних реакцій"** обмежувався і тією обставиною, що можливості розширення промислового виробництва в місті були практично вичерпані, що, в свою чергу, дозволяло не турбуватися з приводу можливої втрати робочих місць. **Партійний вплив на політику в Східному Чикаго також був істотно слабшим;** в той же час громадяни мали більше можливостей висловлювати свої претензії з приводу забруднення атмосфери, а їх лідери виявилися більш активними і вмілими у вирішенні політичних питань. Позначилася і дещо різна роль федерального уряду і уряду штату у вирішенні проблеми забруднення повітря в порівнюваних містах.

Разом з тим Кренсон виявив і спільні моменти в міській політиці, що стосувалися вирішення питань забруднення середовища. Зокрема, в обох містах тему піднімали в основному "політичні аутсайдири«, що діяли окремо від Демократичної партії – «мотора міської політики»; просування проблеми в публічному просторі не мало серйозної організаційної підтримки, а ініціатори виявилися не (достатньо) мобілізованими для її вирішення. При цьому найбільш впливова опозиція екологічним проектам концентрувалася в індустріальних організаціях.

У другій частині дослідження, **заснованій на інтерв'ю з політичними лідерами,** Кренсон зосередив увагу на тестуванні гіпотез, що сформувався в результаті вивчення ситуації в Гері і Східному Чикаго. За результатом опитування політичних лідерів Кренсон **склав загальну картину ставлення різних акторів до проблем захисту навколишнього середовища, порівнюючи його зі ставленням цих акторів до інших міських проблем, зокрема до проблем бідності.** Виявилось, що інтерес до проблем захисту навколишнього середовища в цілому значно нижчий, ніж до проблем бідності; при цьому підтримка екологічних проектів порівняно з підтримкою програм з подолання бідності виявилась "порівняно розпорошеною". Це підтвердило висловлену ним раніше гіпотезу про те, що розпорошеність вигод від реалізації програм проти забруднення повітря в міському соціумі знижує мотивацію окремих акторів (наприклад, партій) щодо їх активного просування. Конфігурація опозиції щодо посилення контролю за забрудненням навколишнього середовища також виявилася істотно іншою в порівнянні з опозицією до проектів зі зниження бідності: остання була значно менш концентрованою, тоді як опозиція екологічним проектам зосередилася в двох центрах - серед промисловців і в Торговій палаті. Таким чином, розпорошена підтримка і концентрована опозиція екологічним проектам відображають характер вигод і вигод, супутніх їх реалізації.

**В ході аналізу даних був підтверджений і інший висновок, зроблений Кренсоном на основі порівняння ролі індустріальних акторів в Гері і Східному Чикаго: в тих містах, де домінуючі позиції займали актори, що несли втрати від реалізації екологічних проектів (це перш за все власники і керівники промислових підприємств), «проблематизація» теми буде невисокою, а багато зацікавлених акторів їх не ініціюють і навіть не підтримують.** Крім того, Кренсон виявив залежність між вирішенням проблеми і ступенем пріоритетності економічного розвитку в місті: «там, де розвиток бізнесу та індустрії є центром місцевої політики, проблема брудного повітря зазвичай ігнорується». Був виявлений і зв'язок між ступенем впливу промислових груп і рівнем забруднення атмосфери в місті: в містах з відносно невисоким рівнем забруднення повітря їх (негативний) вплив зазвичай виявляється на більш пізніх стадіях, тоді як в сильно загазованих містах, де

витрати на очищення повітря для промисловців спочатку очевидні, тихий опір проектам починається вже формуватися з самого початку їх ініціації.

**Результати опитування підтвердили наявність негативного зв'язку (раніше виявленого в Гері і Східному Чикаго) між сильною партійною організацією і ступенем підтримки екологічних проектів у багатьох американських містах, обумовленої прагненням партій монополізувати політичні ініціативи. Інший важливий факт, що виявився в ході інтерв'ю, полягав у тому, що якщо в містах приймалися постанови щодо захисту повітря від забруднення, то опозиції вже не вдавалося скасувати або змінити їх. Тому головний шанс опозиції полягав у недопущенні включення проблеми до політичного порядку денного.**

**Торкаючись способів визначення політичного впливу тих чи інших груп, Кренсон визнав, що репутаційний метод має відомі недоліки, на які цілком резонно вказали опоненти (труднощі в досягненні єдиного розуміння ключових понять, що використовувалися дослідниками і респондентами, визначення впливу на основі суб'єктивних суджень, а не об'єктивних фактів, та ін.). Однак для даного випадку, в якому саме репутаційна влада виступає основним предметом дослідження, ці труднощі не є непереборною перешкодою.**

Характеризуючи дослідження Кренсона в цілому, С.Льюкс визначає його як цілком успішну спробу застосувати на практиці багатовимірну модель політичної влади, яка «знаходиться на між двомірною і тривимірною концепціями». З одного боку, це двомірне дослідження в дусі Бахраха і Бараца, з іншого – воно **починає виходити за межі двомірної моделі в трьох основних аспектах. По-перше**, неприйняття рішень не обмежується поведінкою акторів; **по-друге**, методологія дослідження не є "індивідуалістичною", а враховує і "інституційну владу"; **по-третє**, Кренсон звертає увагу на фактор «неартикульованої ідеології в політичних інститутах» - навіть в тих, які виглядають цілком нейтральними. Головне достоїнство аналізу Кренсона полягає в тому, що воно побудоване на цілком валідній ідеї про те, що люди, за інших однакових обставин (маючи на увазі, що контроль за забрудненням повітря не обов'язково веде до зростання безробіття), віддадуть перевагу жити в чистому середовищі, навіть якщо вони і не артикулюють цю перевагу.

## **2. Дослідження Джона Гевенти**

**Дослідження Джона Гевенти** по праву вважається одним з кращих серед досліджень влади в міських спільнотах: в ньому не тільки зібраний багатий емпіричний матеріал, але і використана цікава модель влади, створена ним на основі «тривимірної» концепції Стівена Льюкса. Вибір теми і моделі дослідження був не випадковий: Гевента був учнем Льюкса і не з чуток знав район Клеар Фолк Веллі, що став предметом вивчення.

Цей район в Аппалачах був сегментом іншої Америки переважно білої і сільської, нижчого і робітничого класу. Це місце, багате корисними копалинами, проте люди живуть бідно: рівень безробіття високий, а доходи населення істотно нижчі, ніж в середньому по країні. Але бідність населення не супроводжується активним вираженням невдоволення, хоча значну частину населення становлять шахтарі, які в багатьох інших місцях активно виступають проти сформованої системи розподілу економічних і соціальних благ.

Чому люди не намагаються відкрито захищати свої інтереси? Адже саме бідні і знедолені, здавалося б, повинні більш активно боротися за зміну існуючої системи. Однак реальна політична практика свідчить про те, що відсутність освіти, низький професійний статус і скромні доходи перешкоджають участі, тоді як більш успішні групи виявляються і більш залученими в різні види політичної діяльності.

Попередні дослідження ситуації в цій місцевості спиралися головним чином на плюралістичні інтерпретації проблеми. Відокремлюючи вивчення абсентеїзму від дослідження влади, його прихильники пояснювали низький рівень участі специфікою політичної культури і відповідними якостями, притаманними жителям цієї території. Зазначалася "відсутність громадянської відповідальності" як логічний наслідок традиційної соціальної організації в Аппалачах, що спирається на сім'ю і культуру індивідуалізму як

цінності". Дослідники бачили проблему не в ступені відкритості і сприйнятливості політичних інститутів, а в нездатності людей прийняти і підтримувати фундаментальні підстави демократичного суспільства.

Тому як рекомендації переважали судження про необхідність "розвивати не стільки регіон, скільки людею, що проживають у ньому".

**Ці висновки здалися Гевенте непереконливими, що стимулювало пошук більш адекватного пояснення. Суть його полягає в наступному: покірність населення, його необхідність активно боротися за свої інтереси є результатом здійснення влади.**

"Влада розвиває і підтримує покірність об'єкта влади; виступи проти влади можливі (тільки) при зміні владних відносин», Гевента хоче зрозуміти, яким чином в ситуаціях явної соціальної нерівності досягається покірність бідних і знедолених. Приймаючи і розвиваючи "тривимірну" концепцію влади, він приділяє спеціальну увагу взаємодії вимірів влади, фокусуючи увагу на третьому обличчі влади, пов'язаному з формуванням цінностей і переконань людей. Так само як і Кренсон, Гевента починає дослідження з вивчення історії формування владних відносин в регіоні. Це дозволило йому показати спадкоємність влади, процес відтворення владних відносин протягом тривалого часу і залежність політичних установок і поведінки людей від функціонування влади. До XIX ст. суспільне життя в центральних Аппалачах розвивалося порівняно повільно, а регіон залишався відносно ізольованим. Наприкінці століття він привернув увагу людей, які розглядали його великий економічний потенціал і можливості успішного залучення грошей. Головним фактором розвитку Клеар Фолк Веллі стало створення "Американської асоціації" - компанії, власниками якої була група бізнесменів з Лондона. Компанії вдалося швидко придбати основні ресурси території - землі та її природні багатства, що істотно змінило суспільні відносини в регіоні. Гевента детально описує "колонізацію" регіону, появу міст і структурування соціальної нерівності. Вищий клас Клеар Фолк Веллі склали власники компанії, що проживали головним чином в Англії; їх інтереси представляли в основному управляючі підприємствами. До кінця XIX ст. сформувався і невеликий середній клас (професіонали, підприємці і торговці), а основну масу жителів становив нижчий клас, в який входили робітники, будівельники і шахтарі, які прийшли в основному з сіл або інших робітничих міст; при цьому вертикальна мобільність була вкрай низькою. **Практично необмежена економічна влада компанії допомогла їй створити і політичний клас, який її всіляко підтримував.**

Гевенту цікавлять перш за все джерела і прояви кожного з трьох «вимірів» влади і їх взаємодія в Клеар Фолк Веллі. Він досить переконливо показує, що перший вимір влади - здатність правлячого класу нав'язати свою волю в умовах відкритого конфлікту інтересів – мав місце, головним чином, на початкових етапах формування владних відносин. Наприклад, на перших виборах у 1890-х роках, під час судових процесів, при прийнятті рішень щодо встановлення певних процедур тощо. Хоча в цей період і були прийняті деякі закони, що захищають економічні права бідних (які, однак, нерідко залишалися на папері), політика в цілому здійснювалася в інтересах власників.

Пізніше соціальний конфлікт все частіше вирішувався за допомогою другого і третього обличчя влади. **Зокрема, "другий вимір влади" виявлявся в тому, що невдоволення бідних існуючою ситуацією так і не досягало сфери публічного обговорення та прийняття рішень.** Гевента пояснює це насамперед результатом передбачення потенційними опозиціонерами своєї можливої (найбільш ймовірної) поразки у разі відкритого протистояння з можновладцями. Він не вважає таку ситуацію наслідком "фаталізму традиційної культури" або проявом ірраціональності людей, а пов'язує її із засвоєнням людьми певного історичного і соціального досвіду.

Крім того, еліта вміло використовує переваги, закладені в інституційній структурі. Серед таких інституційних практик, що перешкоджають формуванню активної опозиції влади і тим самим забезпечують здійснення влади у формі неприйняття рішень, Гевента називає секретність і складність організації компанії, адміністративний ухил контролюючих владних структур, обмежені можливості профспілок» та ін. У разі необхідності "мобілізація" (mobilization of bias) доповнюється відкритим використанням сили або загрози її зміни з боку еліти. Це мало місце в періоди хвилювань 1930-х і 1970 - х років, коли виступали

безпосередньо погрожували серйозними санкціями (потрапляння в «черний список», відмова в наймі житла, видачі талонів на їжу, отриманні медичної допомоги, пенсійних пільг).

Економічна і політична гегемонія правлячої еліти супроводжувалася впровадженням відповідної ідеології. На цей "вимір" влади Гевента звертає особливу увагу у своєму дослідженні. Він виділяє **чотири важливі моменти в "новій ідеології", що утвердилася в регіоні:**

1) **спільна мета**, що полягає в зростанні Мідлсборо (місто в містечку Клеар Фолк Веллі). Ідея служила засобом відволікання уваги населення від соціальної нерівності, яка все більше посилювалася;

2) **вигоди від індустріального розвитку можуть отримати всі** «але для цього необхідно старанно працювати»;

3) **прогрес і переваги цивілізації**. Подібно африканських колонізаторів, можновладці в Аппалачах вселяли думку про те, що тільки «цивілізований» спосіб життя забезпечує високий рівень добробуту;

4) **«велич людини» і «завоювання природи»**. Якщо раніше люди жили в гармонії з природою, підкоряючись її законам, то нова ідеологія сформувала її активне перетворення і формувала корпоративну (а не сімейну) солідарність.

Яким чином ці ідеї були реалізовані на практиці? Гевента не задоволений поясненням ситуації посиленнями на обмеженість вибору для жителя Аппалач (аналогія з положенням раба) або раціональність прийняття нової ідеології (аналогія з дією вільної людини), вважаючи їх явно спрощеними і підкреслюючи, що в деяких ситуаціях примус «може дати зворотний ефект», а «раціональність сама по собі має соціальну складову». На його думку, тут має місце здійснення влади, яке детермінує результат «вибору», але при цьому залишає можливість «вибору» вірити в те, що він дійсно здійснює вибір.

"Нав'язування вибору" відбувалося різними шляхами. По-перше, явно перебільшувались вигоди нового порядку. Зрозуміло « "плоди цивілізації" (в місті з'явилися престижні готелі і місця відпочинку, можливості створити гарний інтер'єр і т. д.) призначені головним чином забезпеченим верствам населення, проте деякі моменти нового стилю життя (алкогольні напої, бари, придбання раніше недоступних товарів та ін.) виявилися доступними і неелітним групам.

**По-друге, мала місце дискредитація національних традицій і культури жителів гір.** Людям вселяли, що традиційна культура не відповідає стандартам нового часу, а її прихильників (їх презирливо називали «дикими жителями гір») представляли як людей «непривабливих», які багато п'ють і вживають грубу їжу.

Протиставлення старої і нової культур супроводжувалося активним формуванням міфу про «відкриті можливості» і «перспективи добробуту "в разі" правильного вибору». У свідомість людей впроваджувалася ідея про те, що якщо в даний час вони ще й не можуть мати рівень життя, порівнянний з рівнем життя деяких інших категорій населення в силу нестачі ресурсів, то в майбутньому це стане цілком реальним, якщо старанно працювати.

**По-третє, здійснювалося цілеспрямоване відторгнення символів традиційної культури** шляхом, наприклад, заміни старих назв міст і вулиць новими. При цьому, як підкреслює Гевента, якщо в промисловій зоні збереглися аппалачські назви, то в інших районах назви були запозичені з інших культур (найчастіше відтворювалися назви міст і вулиць Англії). Хоча цей процес і не був повністю усвідомленим, він мав досить істотні наслідки, оскільки в даному випадку назви - це не просто слова, а інструменти формування ідентичності.

**По-четверте, нові цінності прищеплювалися в результаті контролю Компанії за діяльністю інститутів соціалізації**, в тому числі відповідних державних структур, школи і церкви. Був заснований університет з метою "дати освіту місцевим жителям", але фактично орієнтований на те, щоб виростити молодь з іншою ментальністю, ніж їхні батьки.

**По-п'яте, процес формування нової свідомості підтримувався тією обставиною, що стан безвладдя обумовлював інтерналізацію ролі підлеглого в результаті адаптації до нового порядку**, прийняття відповідних цінностей, придушення почуття самодостатності і впевненості у власних силах. Проявом адаптації до нового порядку стала і відсутність поняття

участі та його цінності у свідомості людей: якщо немає реальної участі, то немає і самого поняття [Ibid.: 93]400.

**Нарешті, можновладці періодично інспірували кампанії з вихваляння «Американської асоціації», її ролі в розвитку території** (наприклад, мітинги добробуту), а в періоди ідеологічної конфронтації активно виступали проти комунізму та інших альтернативних ідей. Описуючи пропагандистську практику влади, Гевента переконливо демонструє роль преси в процесі формування певних політичних установок. Цікавим видається зроблене ним порівняння матеріалів щодо ситуації в регіоні, опублікованих у місцевій пресі (яка була залежною від можновладців) та в інших виданнях: у періоди ескалації конфлікту місцева преса перемикала увагу аудиторії з проблем безробіття та організації протесту на емоційні заклики до патріотизму, моральної поведінки та релігії, а також лякала населення «комуністичною загрозою».

Все це, як вважає Гевента, призвело до формування консенсусу між владою і населенням, який не був «природним» консенсусом, прийнятим населенням в результаті вільного вибору, а став результатом ефективного здійснення елітою своєї влади. Як підтвердження цієї тези Гевента наводить такі аргументи:

1) **присутність нової економічної еліти не була наслідком власного вибору мешканців гір**; скоріше тут мав місце латентний конфлікт;

2) **представники дрібного бізнесу і фахівці були повністю економічно залежними від економічної еліти**, їх лояльність була викликана їх безсиллям;

3) **на відміну від середнього класу робітники і шахтарі публічно не висловлювали своєї прихильності новому порядку, хоча і не кидали йому виклик**. У цьому випадку, пише Гевента, мовчання не можна вважати консенсусом.

Порівняння з сусідніми містами регіону показало наявність можливостей здійснення колективної дії та усвідомлення класових інтересів. Те, що цього не було в Мідлсборо (хоча умови життя шахтарів в ньому були гірші, ніж в будь-якому іншому місці), дозволяє стверджувати, що «багатовимірна» влада в місті була ефективною і забезпечила підпорядкування шахтарів новому соціальному порядку.

Про те, що консенсус утворився в результаті здійснення влади, свідчить, на думку Гевенти, і той факт, що в період сильної кризи 1931-1932 рр., яка істотно послабила позиції пануючої еліти, середній клас продовжував висловлювати свою лояльність і робив це навіть більш «палко», ніж зазвичай. Розглядаючи цю ситуацію, Гевента висловлює гіпотезу про те, що «найбільш підступною (insidious) є влада, яка перешкоджає появі викликів правлячій еліті з боку об'єкта влади навіть у тих ситуаціях, коли еліта істотно ослабла». Як інший приклад дії "третього виміру влади" Гевента описує ситуацію, коли після вбивства одного з лідерів шахтарів останні не підтримали його наступника, а віддали перемогу опоненту.

**Не всі аналітики прийняли моделі дослідження Кренсона і Гевенти і погодилися з їх висновками.** При цьому мова йде не тільки про «ранніх» критиків «багатовимірних» концепцій влади (Р. Дал, Н.Полсбі, Р. Волфінджер, А. Бредшоу та ін.), але і про більш пізніх авторів, що ставили під сумнів теоретичну валідність моделей дослідження і (деяких) отриманих на їх основі результатів (К. Доудінг, К. Хейвард). В останні десятиліття явний критичний настрій щодо "розширених" концепцій влади міститься в теорії раціонального вибору, яка в дискурсі влади найбільш ґрунтовно представлена К. Доудінгом.

Доудінг вважає, що в дебатах з приводу влади справедлива критика "простих" моделей нерідко призводила до формування концепцій, далеких від можливостей емпіричної демонстрації. При цьому "розширення сфери влади знімало з видимих суб'єктів влади відповідальність за свої дії". Доудінг згоден з тим, що **одновимірний (плюралістичний) підхід був неадекватним в силу того, що при виявленні мотивації суб'єкта враховувалася лише його дія і не приймалася до уваги структура ситуації вибору між наявними альтернативами.** У той же час їх критики нерідко здійснювали «помилку звинувачення» (blame fallacy), яка полягала в тому, що, по суті, будь-які дії (або недії) об'єкта, спрямовані проти своїх інтересів, кваліфікувалися як результат (прихованого) здійснення влади. Насправді, підкреслює Доудінг, такі дії могли бути викликані структурою ситуації і нестачею відповідних ресурсів. Доудінг пояснює це, використовуючи розрізнення між "владою

результату" (outcome power) (здатність актора досягти певного результату або сприяти досягненню результату) і «соціальною владою» (здатність актора цілеспрямовано змінити структуру стимулів іншого актора або акторів для досягнення результату): «групи можуть не мати влади результату і впливу на них інших акторів, що володіють соціальною владою.

На наш погляд, Доудінг частково правий. Раніше вже зазначалося, що відсутність зовнішнього фактора (влади) не обов'язково має на увазі відповідність дій об'єкта його інтересам, оскільки преференції можуть блокуватися структурними факторами. На думку Доудінга, обґрунтована критика плюралістичних підходів не обов'язково вимагає оперування «сумнівними», з його точки зору, поняттями, типу «реальні інтереси» і «неприйняття рішень»: можна просто послатися на проблеми колективної дії, які важко подолати, особливо великим групам. Що стосується емпіричних досліджень Кренсона і Гевента, то він переконаний, що взяті дослідниками ситуації можна пояснити і без додаткових «обличчя влади», а саме - через розгляд відповідної структури стимулів. Безсилля групи може бути обумовлено якимись властивостями самої групи, незалежно від того, мав місце зовнішній фактор чи ні. Зовсім не обов'язково, щоб на групу чинився сильний тиск для того, щоб її члени не робили активних дій, оскільки їй потрібно перш за все подолати проблему колективної дії.

Розглядаючи аргументи Кренсона, Доудінг вказує, що Кренсон насправді не показав наявності влади у «Ю.С. стіл», оскільки він не відповів на питання про причини відсутності політичної мобілізації людей, які страждали від забруднення навколишнього середовища. Тому зовсім не обов'язково приписувати всі проблеми із законодавством «Ю. С. Стіл», здійснюючи тим самим помилку звинувачення. Сказане не означає, що «Ю.С. стіл» зовсім не мала впливу; просто ступінь цього впливу (в контексті проблеми мобілізації) Кренсоном не був показаний.

Що стосується наведених Гевентою прикладів "третього виміру влади", то багато з них Доудінг також не вважає переконливими. Зокрема, він упевнений в тому, що джерелом пасивності шахтарів була не відсутність класової свідомості, як вважає Гевента, а цілком усвідомлене розуміння недостатності ресурсів для боротьби з всесильною компанією.

Нам видається, що в деяких аспектах критика Доудінга не цілком справедлива. На наш погляд, друге і третє «обличчя влади» дійсно існують, але їх оголення і емпірична фіксація вимагають, можливо, більшої чіткості, зокрема, щодо визначення ролі суб'єкта у формуванні невідгідної для об'єкта ситуації. Гевента недостатньо ясно позначив співвідношення структурних і діяльнісних аспектів у другому і, особливо, в третьому "вимірах" влади, що було необхідно для відділення влади від впливу структурних факторів. Однак нездатність об'єкта подолати проблему колективної дії, що виникає в результаті цілеспрямованого формування його свідомості і установок з боку суб'єкта, цілком резонно вважати здійсненням влади, що, в принципі, Гевента і продемонстрував. Не завжди безвладдя і покірність мають коріння в самих акторах, інакше ми звинувачуємо жертв влади, впливу якої вони (повністю) не усвідомлюють. І Кренсон, і Гевента показали наявність у можновладців певних стратегій, вміння використовувати структурні переваги, які свідчать про те, що владні відносини мали місце, незважаючи на відсутність відкритого конфлікту. В цілому обидва дослідження підтвердили необхідність вивчення влади як багатовимірного явища, що відображає комплексний характер соціальної взаємодії і різноманіття форм панування і підпорядкування.

### **3. Методи дослідження влади у міських спільнотах.**

Вивчення влади у міських спільнотах та будь-яких інших групах та інституціональних утвореннях передбачає використання певного набору **методів – способів структурування інформації та її пояснення**. При цьому спектр методів може бути дуже широким через багатовимірну природу влади і значну кількість проблем, що стоять перед дослідником.

Разом з тим будь-яке комплексне дослідження влади обов'язково має дати відповідь на питання про те, хто має владу, тобто визначити суб'єкта влади. **При всьому різноманітті форм владних відносин і ситуацій, в яких влада реалізується, для виявлення суб'єктів влади в основному використовувалися три методи: позиційний (positional), репутаційний (reputational) і рішеннєвий (decisional).**



**Позиційний метод** як суб'єкт влади розглядає індивіда або групу людей, які займають певні статусні позиції у формальній соціальній ієрархії.

**Репутаційний метод** визначає суб'єктів політичної влади на основі їхньої репутації, тобто думки респондентів (експертів) щодо їх можливостей впливати на політичні процеси.

**Рішеннявий метод** відносить до суб'єктів політичної влади тих людей, які мають найбільший вплив на процес прийняття політичних рішень.

Називаються інші методи, наприклад, ресурсний метод, мережевий метод. Т. Кларк налічує до десяти різних способів виявлення лідерів, у тому числі метод соціальної участі (social participation approach), який показує ступінь залучення людей до різних форм активності (головним чином у добровільних організаціях), метод виявлення лідера думок (opinion leadership approach), дослідження класової поведінки (studies of social class related behavior), аналіз преси (analysis of newspaper stories) та інших. При цьому триває полеміка щодо вибору оптимальної дослідницької стратегії та способів її реалізації. Однак фактично в емпіричних дослідженнях влада поширення набула лише трьох перших методів, що стали класичними, оскільки в кінцевому рахунку виявлення суб'єктів влади зазвичай зводиться до однієї з трьох базових процедур, закладених у цих методах.

### 3.1. Позиційний метод

**Позиційний метод** вважається найбільш економним і не потребує таких витрат ресурсів, як репутаційний та особливо рішучий методи. Тому він використовується частіше за інших, особливо для вивчення влади на національному рівні, оскільки дані про походження та статус акторів отримати значно легше, ніж інформацію про їх репутацію чи участь у прийнятті рішень. Однак це не означає, що він простий за своїм виконанням та інтерпретацією результатів.

**Зовні процедура збору емпіричних даних та виведення з них відповідних висновків** виглядає елементарною: дослідник визначає сукупність найвпливовіших організацій, статусів та посад та з'ясовує, які люди їх займають. Він починає зі складання списку елітних секторів, потім вибирає найважливіші організації в кожному секторі і, нарешті, визначає верхні позиції в кожній організації, власники яких можуть вважатися найвпливовішими членами соціуму. За наявності численної довідкової літератури, баз даних, електронних ресурсів та їхньої відносної доступності це технічно легко здійснити.

Однак при використанні методу відразу виникає низка методологічних та операційних проблем, що викликають певні сумніви щодо його адекватності та надійності. Головна проблема полягає в тому, що влада автоматично приписується певним формальним позиціям у соціальній структурі, що природно впливає з розуміння влади у спільноті як такої, що має стабільні основи в соціальних інститутах. На цьому фактично будується теоретико-методологічне обґрунтування методу. Наприклад, Ч.Р. Міллс, який використовував позиційний метод для пояснення структури влади в повоєнному американському суспільстві і зробив його дуже популярним серед американських і західноєвропейських дослідників влади, фактично виходив з того, що будь-яке співтовариство має стійку і відносно стабільну конфігурацію влади, що укорінилася в громадських інститутах. Влада не належить людям як таким; щоб її мати, необхідний доступ до основних інституцій, оскільки саме інституційні позиції детермінують владні можливості людей. Якщо найвідоміших, найвпливовіших і найбагатших відокремити від займаних ними посад і тим самим позбавити їх пов'язаних з ними ресурсів, то ці люди стануть політично безсилими, бідними та невідомими. Зрозуміло, не вся влада зосереджена на цих інститутах і здійснюється за допомогою інституційних ресурсів, але тільки завдяки їм вона стає значущою та стабільною. Тому групу людей, які мають найбільшу владу, становлять ті, хто займає ключові позиції у провідних політичних інститутах.

У «Володарючій еліті» Міллс спочатку розглядає кілька інституцій, які мають найбільший вплив на політичне життя американського суспільства і акумулюють основний потенціал соціальної влади. До них він відносить державу, військову структуру та найбільші економічні корпорації, які «дають ключ до розуміння ролі вищих кіл в Америці». Відповідно

до своїх соціологічних поглядів Міллс стверджує, що люди, які займають найважливіші позиції («командні пости») у цих інститутах, і становлять «владну еліту» американського суспільства. Далі він ґрунтовно аналізує характеристики та поведінку цих людей, вважаючи, що лише дослідження влади еліти дає можливість «реалістично і серйозно знову порушити питання про відповідальне правління».

Те, що люди, які займають ключові пости в найбільших організаціях, мають значні ресурси влади, не викликає сумнівів. Однак йдеться саме про ресурси влади, але ще не про владу як певні соціальні відносини, що залежать не тільки від ресурсів суб'єкта, а й від інших обставин. У строгому значенні слова позиційний метод вказує лише на осіб, які мають формальні (легальні) ресурси влади, що створюють потенціал влади (тобто здатність мати владу), який може бути реалізований (у вигляді здатності нав'язати волю об'єкту), але може і залишитися тільки потенціалом. До найважливіших чинників, які впливають на владні відносини, належить і сукупність ресурсів об'єкта, які дозволяють протидіяти спробам здійснення влади. При цьому ресурси суб'єкта зумовлюють владу лише у тому випадку, якщо вони мобілізовані та ефективно використовуються. У свою чергу, мобілізація ресурсів залежить від певних якостей, умінь та можливостей володаря ресурсами. Таким чином, підтвердження наявності влади потребує емпіричної перевірки самого процесу використання ресурсів та оцінки відповідності досягнутого за допомогою ресурсів результату цілям суб'єкта, на що справедливо вказали критики методу з плюралістичного табору.

З іншого боку, є певні сумніви у тому, що інституційні ресурси обов'язково забезпечують політичну владу. Деякі дослідники наголошують, що різні позиції у громадській структурі характеризуються різними типами ресурсів і, відповідно, владою у різних громадських секторах. Наприклад, президент корпорації може мати приватну економічну владу, а голова Ради з освітньої політики – владу контролювати та керувати сферою освіти. Насправді політична влада є багатовимірною і складається з окремих видів владних відносин, обумовлених різними ресурсами, які повністю не зводяться до ресурсів стратегічних позицій у суспільстві.

**Нарешті, позиційний метод не може виявити тих суб'єктів влади, чий вплив зумовлений неформальними ресурсами. Цей момент особливо важливо враховувати при вивченні суспільств, у яких традиційно сильний вплив на процес здійснення управління мають особисті зв'язки та широко використовуються корупційні та мафіозно-кримінальні способи вирішення проблем.** Але навіть якщо заплющити очі на вищезгадані труднощі, у дослідника можуть залишатися серйозні сумніви в тому, що ключові позиції дають їх власникам можливість реалізувати свою волю. У цьому контексті слід врахувати, що можливості носіїв інституційних та структурних позицій можуть бути обмежені якимись зовнішніми факторами, наприклад, панівною ідеологією, необхідністю реагувати на ті чи інші неконтрольовані ними події, йти назустріч побажанням електорату чи груп, які безпосередньо не представлені в структурах влади та управління.

Все вищесказане стосується проблем концептуально-методологічного характеру, від вирішення яких, зрештою, залежить відповідь на питання, що саме виявляє метод, який використовується. Є також серйозні проблеми у самому застосуванні методу. Головна з них полягає у визначенні адекватної зміни державних, політичних, економічних, громадських та інших інститутів та організацій, що мають найбільш значний набір ресурсів політичної влади, та у її відображенні у списку позицій, що враховуються. Як співвідноситься потенціал політичної влади різних громадських інституцій? Які конкретно організації мають бути представлені в кінцевому списку та в якій пропорції? За якими критеріями здійснюється відбір? Тут навряд чи можливо уникнути довільності у визначенні відповідних позицій – як щодо питомої ваги різних громадських секторів, так і щодо їх конкретного представництва. Дослідники повинні або враховувати результати попередніх досліджень (що, однак, не гарантує від довільності), або провести попереднє дослідження, розташувавши позиції на репутаційній шкалі.

Зіткнувшись із цією проблемою, Л. Фрімен та його колеги виходили з того, що за результатами низки більш ранніх досліджень у середніх за розміром американських міських спільнотах (аналогічних м. Сіракузи, в якому Фрімен проводив дослідження) було досягнуто

відносної згоди щодо пропорційного представництва різних інституційних сфер. 59 з 99 позицій Фрімен віддав бізнесу, 13 – фахівцям, 9 – представникам місцевої влади, по 6 – структурам освіти та ЗМІ та по 3 – релігійним та робітничим (профспілковим) організаціям. До списку, схваленого групою експертів, потрапили керівники організацій, які мали найбільший розмір (у кожній сфері).

Деяка інша конфігурація позицій була досліджена Д. Міллером у Брістолі, Сіетлі, Кордобі та Лімі. Позиції були відібрані виходячи з:

- 1) розміру організації (числа працюючих),
- 2) кількості ресурсів, що знаходяться в розпорядженні організації,
- 3) авторитету організації у своїй сфері.

До переліку потенційних владних позицій, «типових для сучасного індустріального міста», Міллер включив:

- 13 позицій у сфері фінансів та бізнесу,
- 4 – у ЗМІ,
- 5 – у державних та партійних структурах,
- 6 – в організаціях освіти,
- 3 – у релігійних організаціях,
- 4 - президентів найбільших громадських клубів,
- 3 - керівників системи велфери та
- 2 - представники від незалежних професій
- 2 - робітничих організацій.

Очевидно, що оптимальна конфігурація владних позицій у міських спільнотах інших країн може суттєво відрізнитись від наведених вище. При цьому дослідникам, наприклад, українського суспільства визначитися з вибором конфігурації позицій буде ще важче, оскільки в їхньому розпорядженні значно менше даних попередніх досліджень, ніж у західних колег.

Можливість емпіричної перевірки адекватності позиційного методу пов'язана із зіставленням його результатів із результатами, отриманими за допомогою інших методів. Проте результати таких перевірок виявилися неоднозначними. У дослідженні Фрімена зафіксовано порівняно близькі показники позиційного та репутаційного методів (74% збігів), але слабке перетинання позиційного та рішучого методів (39%). Виходячи з отриманих даних, Фрімен припустив, що репутація значною мірою обумовлена позицією, а не активною участю в прийнятті рішень. При цьому основою репутації є скоріше не позиція сама по собі, а організація, до якої позиція відноситься. У Міллера результати виявилися суттєво відмінними: 39% збігів позиційного та репутаційного методів у Сіетлі, 50% – у Кордобі та по 55% – у Брістолі та Лімі. Ще меншу частку збігів виявили Р. Шульце та Л. Блумберг у дослідженні лідерства у м. Сіболі (США). Низкою дослідників було висловлено думку, що найбільше збіг результатів, отриманих за допомогою різних методів, досягається у дослідженні невеликих спільнот, де позиційна техніка стає найбільш швидким, ефективним і надійним методом. Однак і це припущення не завжди емпірично підтверджується.

Інша подібна проблема полягає в тому, що метод чітко не вказує на величину (параметри) влади акторів, які займають якісь позиції в соціумі. Нарешті, актори часто займають різні позиції, що створює природні труднощі у виборі адекватного набору позицій та оцінці їхньої ролі у діяльності конкретних індивідів та груп.

Незважаючи на ці та інші недоліки методу, він залишається затребуваним і посідає важливе місце у системі вивчення політичних еліт. При цьому роль і значущість лідерів, які виявляються за допомогою позиційного методу, об'єктивно вища у тих країнах, де немає розвиненого громадянського суспільства, слабкі громадські організації, відсутня ефективна політична участь і тому суспільні проблеми вирішуються в основному бюрократією. Цього висновку дійшов Д. Міллер при вивченні влади в латиноамериканських містах.

### **3.2. Репутаційний метод**

**Репутаційний метод** викликав, мабуть, найбільші дискусії серед дослідників, які розпочалися після дослідження американського соціолога Флойда Хантера «Структура влади

в спільності», де метод отримав найповніше обґрунтування та практичне застосування. Спочатку було підготовлено чотири списки «лідерів міської спільноти» (всього – 175 осіб), складені на підставі їх формальних позицій у політиці, бізнесі, цивільних та громадських організаціях та «репутації» в очах тих, хто брав участь у підготовці цих списків (керівники відповідних політичних, економічних, цивільних та громадських організацій). Далі було визначено панель з 14 експертів, які представляли різні соціальні групи, які обрали по 10 найвпливовіших людей в Атланті з кожного списку (у порядку зменшення), і кількість лідерів скоротилася до 40 осіб. Таким чином, виявлення групи найбільш впливових людей у місті здійснювалося на основі їхньої репутації в очах експертів.

Далі ці 40 осіб були проінтерв'ювані самим Хантером (найбільш ґрунтовно – 27 осіб, які мали найвищу репутацію). В ході інтерв'ю фактично тестувався та перевірявся вибір лідерів, зроблений експертами, а також збиралася інформація, що дозволяла здійснювати подальше ранжування лідерів відповідно до їх впливу у спільноті, виявляти формальні та неформальні зв'язки між ними та участь кожного в ініціації та «проштовхуванні» важливих для міської спільноти політичних рішень. Ключовим для дослідження було питання: «Якби був проєкт, що потребує вирішення групи лідерів (число лідерство приймається практично всіма членами спільноти), то яких 10 осіб із 40 Ви б обрали?».

Аналогічні схеми пізніше використовувалися багатьма дослідниками (У.Д'Антоніо, Ч. Бонджин, У. Гемсон, Д. Клееланд, І. Луман, Д. Міллер, Ф. Тронстейн і Т. Крістенсен, Дж. Уолтон, А. Фанеллі, У. Форм, Р. Шульце та ін.) - як на рівні міста, так і на національному рівні. При цьому окремі аспекти методу змінювалися. Зокрема, використовувалися одноетапна та двоетапна процедури. У першому випадку групу респондентів відразу просять назвати найвпливовіших людей міста; за двоетапною процедурою спочатку готується список потенційних лідерів, який пропонується респондентам. Крім того, у низці досліджень використовувалася «техніка снігової грудки»: лідери, що потрапили до списків, у свою чергу, використовувалися як респонденти. У цій якості в різних дослідженнях виступали і керівники громадських організацій, і активісти, і експерти, і набір випадкових людей, та їх комбінація. Помітно відрізнялися і формулювання «репутаційних» питань. У деяких дослідженнях пропонувалася одразу ціла серія питань; варіювалася і кількість лідерів, яку треба було назвати. У фінальних списках фігурували або ті, хто отримав найбільшу кількість номінацій, або всі лідери, показники яких перевищили певний рівень. Зрештою, репутаційна техніка використовувалася для визначення не лише впливових людей, а й організацій.

Незважаючи на велику кількість сумнівів у його науковій обґрунтованості, метод став досить популярним серед дослідників влади і широко використовувався у вивченні невеликих та середніх міських спільнот, де прийняття рішень сконцентровано у групі, що легко визначається. Це пов'язано, як вказують багато експертів, насамперед із його відносною простотою та можливістю відтворення у різних контекстах, оскільки його процедура максимально зрозуміла. Метод операційний, економічний, дає змогу широко використовувати різні кількісні показники. При цьому він дозволяє концентруватися безпосередньо на вивченні влади та її розподілу серед мешканців без необхідності глибоко вникати в інші аспекти життєдіяльності міста, які не мають прямого відношення до мети дослідження.

Крім того, незважаючи на недоліки, репутаційний метод має низку переваг над позиційним та рішеннявим методами і дозволяє побачити ті аспекти соціальної реальності, які в іншому випадку виявилися б, ймовірно, поза увагою дослідників. Феномен влади настільки складний і у певному сенсі важко вловимий, що навряд чи його можна адекватно охарактеризувати лише за допомогою набору безпосередніх індикаторів. Передбачається, що експерти та учасники політичного процесу, які опитуються, можуть дати більш точну оцінку розподілу влади у спільноті, ніж дослідник, який працює з певною сукупністю емпіричних фактів. Головне, репутаційний метод дозволяє, як вважають його прихильники, врахувати приховані фактори та механізми влади та лідерства, відомі лише самим учасникам. Перевагою репутаційного методу є те, що він може вказати на тих людей, які діють «за сценою» і не мають відповідної формальної позиції та (або) не завжди опиняються у списку тих, хто приймає рішення. При цьому їх поява на репутаційній шкалі спрямовує увагу дослідників на з'ясування причин, чому люди, які оцінюються як такі, що володіють владою найбільш значущими

членами спільноти, не показують своєї влади відкрито, а багато найважливіших питань вирішуються аж ніяк не у власне політичних організаціях за відсутності легітимних механізмів репрезентації.

**Нарешті, хоча репутаційний метод і критикується за те, що він дозволяє виявити не «реальну владу», а лише фактори, що з нею асоціюються, – репутацію, імідж, ресурси, поняття влади у ньому, в певному сенсі, більше відповідає поясненню влади як диспозиції, потенціалу, яке домінує у концептуальному аналізі влади.** На відміну від рішеннєвого методу, де влада фактично розглядається як певний вид впливу (дії), у репутаційному методі акцент більшою мірою зроблено на владних повноваженнях суб'єкта, у тому, що може зробити суб'єкт влади у даних умовах. Тобто влада не зводиться до впливу, що вже має (що мав) місце, а виражає те, що може статися за певних умов. Таким чином, поняття займає своє особливе місце в концептуальній структурі, відмінне від тих аспектів соціальної реальності, які позначаються поняттям «вплив».

Базова ідея методу та водночас його епістемологічне підґрунтя полягають у тому, що наявність у суб'єкта влади відповідної репутації є надійним показником влади, за яким можна судити про структуру влади у спільноті. Дослідник відносить до владоможців тих, кого такими вважають респонденти, яких він опитує. Саме цей момент викликає найбільші суперечки та критику з боку опонентів. Справді, репутаційний метод, який будується на суб'єктивних думках людей, а не на дослідженні конкретних форм і проявів влади, у цьому плані виглядає менш «науковим», ніж, наприклад, рішуча підхід.

Наскільки суб'єктивні думки людей, у тому числі експертів та безпосередніх учасників процесу формування та здійснення політичної влади, спроможні відтворити реальну картину владних відносин у спільноті? Деякі дослідники звертають увагу на те, що між сприйняттям поведінки і самою поведінкою існує безумовний зв'язок, проте інші ставляться до цього дуже скептично. **По-перше, вивчення політичних явищ на основі суб'єктивних думок неминуче посилює вплив персональних переваг та установок.** Що стосується репутаційного методу, то у результатах дослідження відбиваються як цінності самого дослідника, так і уподобання респондентів. При цьому вибір панелі експертів вже сам собою рефлектує початкову думку дослідника про те, де знаходиться влада.

**По-друге, самі респонденти, які оцінюють владу тих чи інших лідерів, повинні мати досить чіткі уявлення про те, що є влада і за якими параметрами її слід визначати.** При цьому їхні позиції мають бути максимально синхронними і не розходитися з позицією дослідника, інакше сукупні кількісні показники влади тих чи інших осіб виявляться від початку неадекватними. Р. Волфінджер, який є найбільш жорстким опонентом репутаційного підходу, вважає, що відповіді респондентів не можуть бути надійним джерелом інформації і лише відображають громадську думку.

Він посилається на низку досліджень, у яких спостерігалися численні випадки слабкої поінформованості про політичний процес у міських спільнотах навіть серед безпосередніх його учасників. Зокрема, дослідження Р. Дала в Нью-Хейвені показало, що багато відомих у місті громадян не змогли назвати будь-яких інших людей, які беруть активну участь у прийнятті політичних рішень. Проінтерв'ювавши 500 політиків, А. Херд зробив висновок, що отримана від них інформація, яка виходила за межі їхнього особистого досвіду, була для дослідників малокорисною. Дж. Ла Паломбара, який опитав низку чиновників, політичних та громадських лідерів в Італії, зазначив, що респонденти легко змінюють свої оцінки чистієї влади, якщо інтерв'юер намагається поглибити їхні початкові відповіді; вони погано ранжують владу різних груп інтересів і їм важко пояснити, що є влада. Р. Дал у принципі поставив під сумнів саму можливість оцінити експертне знання респондентів: «Чи може дослідник бути впевненим, що у групі представлені експерти, доки він сам не протестував їхні експертні знання? Але він не може протестувати їх експертне знання, якщо сам не знає відповідей на запитання, що його цікавлять. Виходить замкнене коло».

Проблема ускладнюється тим, що формулювання базового «репутаційного» питання нерідко допускають різні тлумачення, у тому числі й найбільш типове «репутаційне» питання: «Якби був проект, що потребує вирішення групи лідерів (чиє лідерство приймається практично всіма членами спільноти), то яких 10 осіб із 40 Ви б обрали?». Як зазначає

Волфінджер, у цьому формулюванні "фактично міститься кілька досить різних питань - про популярність лідерів, про готовність підкоритися їм, про бажання служити інтересам спільноти". Те саме стосується і хантерівської формулювання: «Хто є "найбільшою" людиною в місті?».

В результаті респонденти нерідко плутають статус і владу, які не завжди однозначно корелюють між собою: ті, що мають високий соціальний статус, можуть бути політично пасивними. Респонденти вказують на тих, хто лише вважається такими, що мають владу, тобто мають відповідний імідж, який може відповідати дійсності, але не обов'язково. Наслідком цього, як зазначають критики, є відносно низькі показники лідерів робітників, місцевих політиків та муніципальних чиновників, оскільки вони мають нижчий статус від бізнесменів і лідерів благодійних організацій. У той же час репутаційний метод неминуче «пропускає» тих, хто не має високої репутації, але активно впливає на прийняття рішень.

Емпірично протестувати цю критику непросто, а результати тестування нерідко виявляються суперечливими. Зокрема, ступінь збігу результатів у дослідженнях, де застосовувалася комбінація методів, суттєво варіюється. Наприклад, у Д'Антоніо та У. Форма 71–93% людей, які брали участь у важливих рішеннях у міській спільноті в м. Ель Пасо, опинилися і в списках репутаційних лідерів; у Р. Престуса (Рівердейл і Еджвуд) цей показник становив 50–66 %, тоді як у Л. Фрімена (Сіракузи) – всього 39 %, а в деяких інших дослідженнях – ще менше.

**По-третє, найвразливішим моментом усієї репутаційної техніки є неможливість чітко окреслити сферу влади тих чи інших політичних лідерів.** Люди можуть бути однаково впливовими, але у різних сферах; деякі дуже впливові, але лише щодо обмеженого набору проблем. У цьому сенсі рішеннєвий метод має безумовну перевагу, оскільки дає можливість порівнювати владу різних людей в одній сфері, а також зіставляти сфери їхньої влади.

Більшість репутаційних дослідників не конкретизують ареал влади, маючи на увазі, що влада лідера однакова у всіх сферах. Хантер вважав очевидним, що влада є відносно постійним фактором у соціальних відносинах, а політичні дії – змінні, виключаючи можливість того, що влада може змінюватись в залежності від сфери її застосування. Дослідники зазвичай вказують, що їх цікавить лише «загальна категорія лідерства в спільноті», а не конкретні можливості людей в окремих сферах. Хоча їхня інтенція цілком природна, навряд чи можна говорити про «спільну владу», не конкретизуючи її сферу.

Цей недолік ускладнює вже зазначену вище проблему адекватної оцінки респондентами владних можливостей лідерів. Дослідник, пише Волфінджер, «не може бути впевненим у тому, що респондент не здійснює ранжування лідерів у певній сфері; це може призвести до того, що лідер отримує загальний високий рейтинг, оскільки він вважається дуже впливовим у вирішенні певної проблеми, яка може бути дуже важливою або для спільноти, або для респондента».

По-четверте, метод піддався критиці через те, що він спочатку припускав наявність владної еліти. Багато дослідників наголосили, що Хантер з самого початку сприйняв як даність, що структура влади в Атланті має елітистський характер, і далі лише прагнув підтвердити це, тим самим фактично виключивши варіативність влади в різних сферах. Якщо респондентів запитують, хто входить у правлячу еліту, то мається на увазі, що вона є, тобто елітизм частково задається концептуально. Тим часом, як слушно вважають Р. Дал, Е. Бенфілд та інші дослідники, питання наявності політичної еліти має залишатися відкритим для емпіричного дослідження. Р. Дал і Н. Полсбі неодноразово наголошували на тому, що Хантер заклав у свою модель надто багато початкових параметрів розподілу влади в Атланті. Вони вказали, що замість питання, що містить приховане твердження про наявність владної еліти, респондентам слід було поставити наступне запитання: «Чи хтось має владу в даному аспекті?».

Крім того, чому респонденти мають обрати саме 40 лідерів, а не 10 та не 100? Як сортувати лідерів за списками, якщо вони проходять відразу за декількома номінаціями? Кількість лідерів у цьому випадку залежить від критеріїв, якими керується дослідник. Що відрізняє "вищих" лідерів від "не-вищих"? Якщо критерії високі, то це може залишити поза

репутаційним списком значну кількість тих, хто істотно впливає на політичне життя у спільноті. Якщо ж критерії низькі, то тут неминує розчлення лідерів серед нелідерів. При цьому важливе питання про розрізнення між дійсно лідерами та тими, хто становить другий ешелон політичного управління, залежить від довільного вибору дослідника. У будь-якому випадку, кількість лідерів визначається спочатку, а не визначається емпірично. Якщо ж дослідник не вказує на кількість лідерів, яку має обрати респондент, то в цьому випадку він просто переадресує вирішення проблеми самим респондентам. При цьому виявляється неможливим порівняти величину влади різних лідерів та реконструювати стандарти, за допомогою яких оперували експерти, тобто підтвердити або спростувати приналежність названих респондентами людей до політичної еліти міської спільноти. Природно, що невизначеність числа лідерів та варіативність істотно ускладнюють і порівняння результатів, отриманих у різних дослідженнях.

Зрештою, хоч влада і є потенціалом, здатністю, вона виникає лише в тому випадку, якщо індивіди та групи вже включені в політичний процес або мають установку на участь. Інакше їхній потенціал залишається поза політичним простором і не впливає на вирішення важливих соціальних проблем. На думку плюралістів, про владу можна говорити лише тоді, коли суб'єкт бере участь у ухваленні політичних рішень. Якщо ж він пасивний, його не можна вважати суб'єктом влади. Сама ж собою репутація, на їхню думку, ще не означає активної участі і тому не є адекватним показником влади.

Оцінюючи евристичний потенціал методу у цьому аспекті, А. Вілдавські дійшов висновку, що репутація є «цікавим поєднанням реальності та міфу, здогадів та знання, дії та позиції, спостереження та припущення». Хоча він і не уточнив, яке співвідношення між цими складовими, судячи з його власного дослідження, репутація приблизно однаково ґрунтується як на реальності, так і на міфі: близько половини осіб, відібраних за допомогою репутаційної процедури, брали активну участь у вирішенні важливих для міської спільноти проблем; інша половина лише мала репутацію (відповідно 22 і 21 людина). При цьому Вілдавські зазначив, що багато хто брали участь у прийнятті рішень (ще 86 осіб) опинилися поза репутаційним списком.

Сумніви в обґрунтованості методу супроводжувалися застереженнями щодо його корисності. Метод, як вважають критики, не пояснює причин нерівномірного розподілу влади, лише називає провідних учасників політичного процесу, що, на їхню думку, має для дослідника досить обмежену значущість. Класифікація лідерів за демографічними ознаками не є описом політичної системи міста, оскільки вона не розкриває відносин між ними. Для доказу існування політичної еліти необхідно не лише продемонструвати нерівний розподіл влади, а й показати, що найвпливовіші люди справді об'єднані між собою та діють разом, а не перебувають в опозиції одне до одного. Інакше це група лідерів, а не правляча еліта. При цьому репутаційний метод не розглядає суб'єктів влади у ширшому економічному, соціальному та політичному контексті, і тому «ми не знаємо, чому вони панують».

Необхідність подолання (або, принаймні, мінімізації) зазначених недоліків і проблем спонукала багатьох дослідників внести деякі корективи та удосконалення в репутаційну техніку. Наприклад, у низці досліджень було випробувано так званий проблемно-специфічний репутаційний метод (*the issue-specific reputational method*), який відрізнявся від класичного репутаційного підходу тим, що респондентів просили ранжувати людей за їхньою владою у певних сферах: респонденти не лише називали та ранжували лідерів, а й вказували проблемні сфери, в яких вони активні.

Також робилися спроби точніше сформулювати «репутаційні питання». Наприклад, Ч. Бонджин у своєму дослідженні у Берлінгтоні реалізував дві новації:

- 1) ранжування лідерів здійснювалося не лише самими лідерами, названими найвпливовішими у співтоваристві, а й нелідерами;
- 2) виділення трьох типів лідерів – символічного, видимого та прихованого. Бонджин використав стандартну процедуру.

Здається, проте, що критики тут дещо перебільшують. Як зазначав Ч. Бонджин, «техніка снігової грудки» дозволяє виділити не просто сукупність лідерів, а групу, враховуючи характер лідерських переваг одне щодо одного і частоту взаємних виборів [Bonjean, 1963: 279].

Вже у Хантера бачимо спробу протестувати ступінь взаємозв'язку репутаційних лідерів, навіщо він додатково використовував соціометричну техніку двоступінчастого репутаційного аналізу, на основі якого було виявлено 16 лідерів міської спільноти. Процедура дослідження була такою. Спочатку він запропонував виконавчому секретареві міської асоціації назвати «лідерів спільноти, які справді вирішують проблеми» – вибрати до 20 найбільш впливових людей і ранжувати їх «за сукупним впливом», а також вказати на сфери їхньої участі (використовувалося стандартне інтерв'ю, що містить 78 питань). Усіх людей, названих секретарем, попросили зробити те саме. Техніка «снігової грудки» використовувалася доти, доки кількість повторних згадок лідерів не стала багаторазово перевищувати кількість нових імен. У результаті після 45 інтерв'ю стало зрозуміло, що є досить високий рівень консенсусу щодо 16 лідерів спільноти та великий розкид думок щодо приблизно сотні людей, згаданих в інтерв'ю. Далі за допомогою соціометричної техніки Бонджин показав, що «владна еліта Берлінгтона є скоріше групою, ніж просто сукупністю людей».

Більшість дослідників, які використовували метод репутації, зупинялися на цій стадії. Але Бонджин вважав за важливе порівняти результати ранжування лідерів, зробленого самими лідерами і нелідерами – тими респондентами, які в результаті не потрапили до 16 лідерів. Ця новація, на думку Бонджина, дозволяє уникнути звинувачень у тому, що метод із самого початку передбачає наявність владної еліти. У випадку, якщо в міській спільноті немає еліти, при використанні цієї техніки слід очікувати відсутності згоди між двома групами респондентів щодо вибору лідерів. Таким чином, цей метод «може виявити як відсутність структури влади, так і її наявність». Наприклад, якби всі згадані респондентами особи розподілилися рівномірно, то в такому разі можна було б говорити про «вакуум влади». Однак цього не сталося: з 445 пунктів (choices), зроблених 38 інформантами, 201 дісталися 16 топ-лідерам, а на сотню номінантів, що залишилися, припало 224 пункти, при цьому ніхто з них не отримав більше 4 пунктів (найчастіше вони мали по одному пункту).

Друга новація Бонджина - виділення різних типів лідерів - була викликана тим, що традиційний репутаційний метод виявлявся не в змозі виявити тих представників владних еліт, які не мали високого класового становища та (або) статусу. Варіації лідерства Бонджин класифікував таким чином. Видимі лідери (visible leaders) добре відомі всій спільноті; вони мають приблизно однакову владу в очах як лідерів, так і нелідерів. Влада прихованих лідерів (concealed leaders) не повною мірою усвідомлюється звичайними людьми; її оцінки суттєво вищі у лідерів, ніж у нелідерів. І навпаки, влада символічних лідерів (symbolic leaders) переоцінена; її оцінки суттєво вищі у нелідерів, ніж у лідерів. У Берлінгтоні Бонджин виявив 5 видимих лідерів і по 6 прихованих і символічних лідерів, тобто лідерство виявилось частково видимим, частково прихованим.

На доцільність виділення різних типів лідерів щодо влади вказали та інші автори, що відбулося у емпіричних дослідженнях.

Облік різних концептуальних нюансів та варіативності механізмів влади та лідерства було здійснено й у дослідженні Ф. Тронстайна та Т. Крістенсена. Експертам було запропоновано скласти окремі списки тих, хто:

- а) має найбільшу владу;
- б) здійснює найбільшу владу;
- в) є найбільш впливовою людиною в місті.

Ранжуючи та специфікуючи вплив лідерів на процес прийняття рішень, експерти виділяли десятки «найефективніших» з точки зору:

- а) виконання проектів,
- б) ініціації проектів
- та в) блокування проектів.

Вони також назвали тих лідерів, чий рейтинг, на їхній погляд, завищений, занижений, кому більше довіряють, хто не користується довірою.

Деякі інші проблеми та труднощі репутаційного методу також можуть бути тією чи іншою мірою згладжені. Зокрема, суб'єктивність і довільність у визначенні числа лідерів знижується шляхом використання тестів на статистичну значущість (наприклад, обмежуючи список лідерів тими особами, які набрали суттєво більшу кількість голосів порівняно з іншими),



виявленням кластерів або, навпаки, розривів у кількісні показники лідерів, а також шляхом зіставлення показників, отриманих лідерами від інформантів з їх власними оцінками [Bonjean, Olson, 1970: 205-206]. Крім того, в дослідженнях пізнішого часу більше уваги зверталось на роль соціальної структури та різних організацій, зв'язків між ними та індивідуальними суб'єктами влади.

Іншим напрямком удосконалення методу стало використання репутативного методу у комбінації з іншими методами. З такою постановкою погоджуються і критики методу, які виступають проти його використання як самодостатнього.

Однак прихильники методу зазвичай і не заперечують необхідності (або, принаймні, бажаності) використання в дослідженні різних методик. Вже у Хантера досить багато уваги приділялося аналізу конкретних проблем, пов'язаних із прийняттям важливих рішень в Атланти. Згодом, особливо після досліджень Р. Престуса та Р. Еггера, Д. Голдріхаї Б. Свенссона, ідея про доцільність будувати дослідження на поєднанні методів фактично стала загальноприйнятною.

Сенс використання одночасно кількох дослідницьких методів у тому, що кожен метод звернений до окремих аспектів соціальної реальності. Зокрема, репутативний більшою мірою показує потенційні ресурси та допомагає виявляти приватні (непублічні) механізми володарювання; тому його доповнення до проблемного та позиційного методів дозволяє розглянути владу у ширшому ракурсі. Крім того, використання кількох методів одночасно природно підвищує надійність отриманих даних та, відповідно, висновків. Р. Престус, який одним із перших використовував комбінацію методів в емпіричному дослідженні влади, вважав їх «підтримуючими» і тестуючими валідність один одного.

Основні дебати з приводу достоїнств та недоліків методу репутативності розгорнулися наприкінці 1950-х – початку 1960-х років. Але основні оцінки методу, зроблені на той час, по суті, не втратили своєї актуальності і через кілька десятиліть. Проте в останні роки низка дослідників вважала традиційну критику репутативного методу дещо перебільшеною і навіть помилковою, заявивши про необхідність його «реабілітації». До цього, зокрема, закликають по-друге, за допомогою традиційної репутативної техніки Хантера, а також «методом триангуляції», що дозволяє перевірити та верифікувати твердження, зроблені окремими акторами (респондентами), по-третє, на основі наявних баз даних у ЗМІ. Масштаб репутативності може бути кількісно позначений на підставі обсягу та характеру висвітлення в пресі. Індекси публічної репутативності актора враховують кількість згадок у пресі, в якому контексті і з ким він згадується, чи є висвітлення в пресі позитивним чи негативним тощо.

Слід зазначити, що розгляд репутативності як самого ресурсу не є новим. Про це ще в 1960-х роках писав У. Гемсон, наголошуючи, що репутативність є не лише показником володіння значними ресурсами, але таким же ресурсом, як гроші, багатство чи авторитет. Репутативність цілком підпадає під поняття ресурсу, ознаками якого, за Гемсоном, є можливість суб'єкта мати ресурс, контролювати його і використовувати для впливу на тих, хто приймає політичні рішення. Репутативність Гемсон відносить до ресурсів переконання: певні люди вважаються «знаючими», «солідними», «надійними», «інтелігентними» і т. д., тобто мають в очах інших людей низку стабільних персональних характеристик, які можуть бути використані для вирішення різних проблем і тому роблять їхню думку переконливою.

### 3.3. Рішеннявий метод

**Класичним дослідженням влади, проведеним за допомогою рішеннявого (проблемного) методу стало дослідження Р. Дала в Нью-Хейвені. Дал виходив з того, що влада виникає в ході конфлікту між суб'єктом та об'єктом, коли суб'єкту вдається нав'язати об'єкту свою волю. У політиці нав'язування волі здійснюється у процесі прийняття політичних рішень, у якому сторони займають протилежні позиції. Тому пояснення розподілу влади вимагає з'ясування, хто – які індивіди та групи – успішно ініціюють та забезпечують реалізацію вигідних їм політичних рішень. Фактично йдеться про три аспекти оцінки процесу прийняття рішень, які дозволяють зрозуміти характер розподілу влади в соціумі: хто бере**

участь у прийнятті рішень, хто виграє та програє від прийняття рішень і хто переважає у прийнятті рішень.

Оскільки вивчити всі рішення практично неможливо, дослідник повинен виділити інституційні сфери, що мають важливе значення для життєдіяльності соціуму, та розглянути сукупність політичних рішень, що характеризують розклад сил у цих сферах. Даль обрав три сфери прийняття рішень – реконструкцію міста, освіту та призначення на посади. Його аналіз показав, що у різних сферах домінують різні зміни лідерів; Згодом багато дослідників-емпіриків, які використовували проблемний метод (Е. Бенфілд, А. Вілдавські, Р. Лайнберрі, Р. Мартін, Ф. Мангер, Л. Фрімен, Р. Уейст та ін.), також зазвичай приходили до плюралістичних висновків.

Як ілюстрацію методу розглянемо процедуру його використання Фріменом та його колегами в Сіракузах (штат Нью-Йорк, США). На першому етапі дослідники визначали набір проблем (тем) міської політики, рішення щодо яких могли б стати основою вивчення влади. Для цього було проведено інтерв'ю з 20 місцевими фахівцями в галузі вивчення локальних спільнот та 50 респондентами, які представляли різні сегменти міського населення. На основі цих 70 інтерв'ю було складено список 250 міських проблем, далі його було скорочено до 39 проблем відповідно до низки критеріїв.

Наступний крок – визначення позиційних лідерів, тобто осіб, які формально відповідають за ці рішення. Це було зроблено на основі аналізу документів з усіх 39 рішень. Щоб переконатися в адекватності списку, було проведено консультації з юристами. Кількість осіб, формально відповідальних за кожне з 39 рішень, коливалася від 2 до 57. Після цього з цими особами було проведено інтерв'ю, під час яких їм видали по 39 карток та запропонували розсортувати їх на два стоси. В одну слід було покласти ті картки, де вказувалися рішення, в яких респондент брав участь (що могли б підтвердити інші учасники цього рішення), в іншу, відповідно, картки з рішеннями, в яких він участі не брав. Респондентів попросили назвати решту учасників процесу прийняття рішень, при цьому враховувалося лише реальне знання, а чи не чутки. Зрештою, вони відповіли на запитання анкети про їхній соціальний статус.

Отримані в результаті інтерв'ю дані зводилися у таблицю. Ті, кого як мінімум два респонденти назвали учасником процесу прийняття рішень, були кваліфіковані як особи, які мали перший рівень впливу (first zone influentials). Далі всі особи першого рівня впливу були проінтерв'ювані за тією самою схемою, що й позиційні лідери. Результати, що характеризують їх участь у прийнятті рішень, знову були підсумовані, а всі учасники, названі хоча б одним позиційним лідером та однією особою першого рівня впливу, також були класифіковані як особи першого рівня впливу та проінтерв'ювані. Після цього ті, кого номінували дві особи першого рівня впливу, були кваліфіковані як особи другого рівня впливу. Дослідники зазначили, що можна було б продовжувати процедуру і надалі, виділивши осіб третього, четвертого та наступних рівнів впливу. Але з огляду на отриманий під час інтерв'ю масив якісних даних, вони вважали це зайвим. Загалом було проведено 628 інтерв'ю, на основі яких було виділено 550 учасників усіх 39 рішень. Ці люди були ранжовані відповідно до кількості рішень, у яких вони брали участь; в результаті для подальшого аналізу було відібрано 32 найактивніших учасників.

Проблемний метод претендував на більш адекватне визначення політичних лідерів порівняно з репутаційним і позиційним, оскільки суб'єкти влади визначаються не за наявністю ресурсів чи репутації, а за сукупністю явищ, які емпірично спостерігаються, що виражають процес здійснення влади. В даному випадку дослідник вивчає вже саму владу (точніше, її здійснення), а не фактори, що припускають (передбачають) наявність влади. Крім того, при використанні методу враховуються сфера та межі влади, що також дає йому безперечну перевагу над попередніми методами. Зрештою, він може чітко диференціювати параметри влади, які мають лідери різного рівня.

**Хоча проблемний метод багатьма аналітиками вважається найбільш обґрунтованим і надійним, він виявився менш популярним, ніж позиційний та репутаційний методи. Причина полягає в тому, що він значно складніший для практичного застосування, оскільки дослідник повинен зібрати великий матеріал з історії прийняття кожного суттєвого рішення та зробити його реконструкцію. При цьому залишаються природні**

## **труднощі у виборі оптимального набору проблем і виявленні акторів, які вплинули на вибір і прийняття рішень.**

У концептуальному плані основне заперечення опонентів проблемного методу полягало в тому, що визначення суб'єктів політичної влади щодо їхньої ролі в процесі прийняття політичних рішень є недостатнім (неадекватним). У дискусії про так звані обличчя влади дослідниками було висловлено переконання, що досягнення успіхів у прийнятті рішень не вичерпує всього різноманіття проявів політичної влади; тому проблемний метод не може дати адекватної інформації про ці форми влади, а також про владу тих, хто діє «за сценою», оскільки їхній вплив має головним чином неформальний характер. Зазвичай йдеться про прихований вплив еліти бізнесу, влади тих, хто безпосередньо не бере участі в ухваленні політичних рішень, але має можливість спрямовувати дії публічних політиків та офіційних осіб.

Інше заперечення концептуального характеру у тому, що цей метод використовується для вивчення здійснення влади, а не влади як потенціалу, здатності. Тим самим він виявляє тільки тих, хто вже бере участь у прийнятті рішень, залишаючи осторонь політичних акторів, які володіють потенціалом (владою), але утримуються від її використання. При цьому, фокусуєчись на діяльності політичних акторів, проблемний підхід не повною мірою враховує вплив структурних факторів, які значною мірою детермінують характер процесу прийняття політичних рішень та його результати.

Значний масив критики досліджень, проведених за допомогою проблемного методу, стосується вибору сфер ухвалення рішень для вивчення. Зокрема, Далу та його послідовникам вказали на те, що вони вибрали надто мало проблем, щоб протестувати плюралістичну парадигму стосовно структури влади у великих американських містах. Інші вважали, що далевський набір проблем адекватний лише щодо Нью-Хейвена, але навряд чи може бути рекомендований вивчення більш масштабних міських спільнот. Проте більшість опонентів звертає увагу не так на кількість проблем, як на їхню (не)репрезентативність. Вже в перших рецензіях на книгу було зазначено, що оскільки для аналізу обираються проблеми, які є публічними та політичними, тобто ті, які активно дискутуються у політичній сфері, це значною мірою детермінує предмет та характер дослідження. Зокрема, Д. Ронг вважає, що дослідження Дала є «не стільки загальним аналізом структури влади у спільноті, скільки дослідження муніципального управління (government), точніше, формального механізму прийняття рішень на рівні місцевої політики та управління, а також соціального складу тих, хто там бере участь. Хоча Дал нерідко визнає, що багато рішень, які впливають на життя міської спільноти загалом, приймаються швидше приватними, ніж публічними акторами (наприклад, рішення щодо розташування заводів), він усе-таки зосереджується на легальному процесі управління».

На думку Д. Річчі, дві з трьох проблем, які стали предметом дослідження в Нью-Хейвені – публічна освіта та партійні призначення, – були не надто значущими для економічних та соціальних нотаблів міста. Більшість цих людей жили у передмістях, а їхні діти навчалися виключно у приватних школах. Тому висновки Дала про роль еліти у міських справах не є для Річчі переконливими. На підставі цього критики фактично ставлять під сумнів основні постулати Дала, вважаючи, що його дослідження не змогло довести ординарного (порівняного з іншими) впливу економічних та соціальних нотаблів, а лише продемонструвало, що останні не мали інтересу до цих проблем і тому цілком можливо, дозволили іншим людям приймати щодо них рішення. Вони дійшли висновку, що для більш адекватного аналізу розподілу влади в Нью-Хейвені слід було віддати перевагу дещо іншим проблемам, наприклад, законодавству про працю, податкам, інтеграції шкіл, житловій сегрегації та ін.

\*\*\*

Раніше зазначалося, що Дал вибирав проблеми аж ніяк не довільно, а відповідно до певних критеріїв (які самі собою видаються обґрунтованими), і виходячи з цих критеріїв вибір Дала цілком виправданий. Проблема тут полягає в тому, що опонентів Дала не влаштовує те, що ці проблеми викликали відкритий конфлікт між окремими групами. З їх погляду, використання конфлікту як критерію значущості проблеми веде до «тавтологічної помилки»: вибираючи проблеми, за якими точаться гострі політичні дискусії, дослідник неминує приїде до

висновку, що політика в цьому місті є плюралістичною, тобто що у ній мають місце конфлікти, які вирішуються у процесі боротьби різних груп. «Якщо ми досліджуємо ситуації відкритого конфлікту, де беруть участь різні групи та суб'єкти влади, то цілком природно дійти висновку, що влада в цьому співтоваристві розосереджена між ними. Але такий вибір проблем виключає з розгляду ситуації, де відсутня змагання груп інтересів та суб'єктів влади, щодо яких можна було б укласти, що влада не розосереджена, а сконцентрована». Саме цей момент мали на увазі Бахрах та Барац, коли писали про те, що далівська методологія «упереджена» до участі еліт у вирішенні важливих політичних проблем і практично гарантує плюралістичні результати.

**Вибір проблем, у яких має місце конфлікт преференцій, Далеві необхідний для того, щоб відрізнити здійснення влади від ситуацій, в яких суб'єкту не потрібно долати опір об'єкта.** В останньому випадку аж ніяк не завжди може йтися про приховану владу, оскільки дії об'єкта бувають обумовлені факторами, що не залежать від суб'єкта, наприклад, труднощами подолання проблеми колективної дії. Тому доти, доки не позначено чітких операційних критеріїв, що відрізняють приховане здійснення влади від випадків, коли суб'єкт лише використовує сприятливу для здійснення своїх цілей ситуацію, навряд чи правомірно, на наш погляд, висловлювати Далеві закид за те, що він обмежився публічно обговорюваними проблемами. З критиками слід, мабуть, погодитись у тому, що замість сфери публічної освіти та політичних номінацій можна було б дослідити якісь інші проблеми Нью-Хейвена. Справді ці питання не так цікавили бізнес-еліту, як питання міської реконструкції. У контексті надзавдання далівського дослідження – тестування плюралістичної гіпотези та спростування елітизму – вибір проблем, мабуть, мав бути дещо іншим.

Однак наскільки цей інший вибір був би більш репрезентативним, ніж той, який був зроблений? Тут виникають великі сумніви. У будь-якому разі, і це слід наголосити, навряд чи таким чином Далеві вдалося б уникнути звинувачень у нерезрезентативності обраних проблем. Взагалі, саме питання про критерії вибору проблем важко однозначно вирішити. Будь-який дослідник завжди змушений вибирати між «важливими рішеннями», «типовими рішеннями», «репрезентативними рішеннями» тощо або шукати такі рішення, які задовольняли б усім цим критеріям, що в практичному відношенні зовсім не просто. При цьому знову ж таки залишаються природні труднощі в оцінці важливості, репрезентативності та інших характеристик розв'язання.

Що стосується питання про бажану кількість проблем, то тут потрібно перш за все враховувати реально наявні у дослідників ресурси та природне протиріччя між кількістю проблем, що вивчаються, і глибиною аналізу. Зрозуміло, збільшення кількості досліджуваних проблем могло б дати більше інформації, що визнавав і сам Дал, який в інтерв'ю Дж. Вейсту через 25 років після публікації *Who Governs?* погодився з доцільністю ширшого предмета дослідження.

Водночас, як наголошує Домхофф, критика далівського методу за ті чи інші недоліки не ставила під сумнів базову ідею, на яку метод спирається: визначення наявності чи відсутності правлячої еліти може бути суворо доведено лише в тому випадку, якщо:

- 1) гіпотетична правляча еліта виявляється чітко визначеною групою,
- 2) має місце репрезентативний набір важливих політичних рішень, в яких преференції гіпотетичної правлячої еліти протилежні преференціям інших груп,
- і 3) у цих ситуаціях преференції передбачуваної еліти регулярно превалюють.

Як і інші методи, проблемний метод допускає можливість вдосконалення. Зокрема, Р. Еггер, Д. Голдріх та Б. Свенсон виділили шість стадій у процесі прийняття рішень:

- 1) формування політики,
- 2) обговорення політики,
- 3) організація політичної підтримки,
- 4) розгляд структурами політичного авторитету,
- 5) оприлюднення рішення;
- 6) виконання рішення.

Це дозволило конкретизувати і уточнити місце і роль акторів, що беруть участь у ньому. Когнітивний потенціал проблемного методу (як і інших методів) може бути посилено за допомогою використання якісних типологій лідерства. Поряд із згаданими раніше

типологіями Ч. Бонджіна і Ф. Тронстайна і Т. Крістенсена інтерес становлять і інші спроби диференціювати роль тих чи інших індивідуальних акторів у процесі ухвалення рішень. Наприклад, Н. Лонг продемонстрував важливість розрізнення тих, хто ініціює рішення, легітимізує рішення та забезпечує мобілізацію ресурсів та запуск механізмів їх реалізації. Т. Кларк виділяє чотири типи учасників ухвалення рішень:

- 1) «продюсери» (постачають ресурси, які далі будуть розподілені),
- 2) «споживачі» (ті, хто їх отримує),
- 3) антрепренери (ініціатори) та
- 4) реалізатори.

Заслуговує на увагу та ідея про те, що лідерство та специфіка участі у прийнятті рішень залежить від проблеми, у контексті якої розглядаються владні відносини. Нарешті, рішеннєвий метод може бути оптимізований шляхом продуманої процедури обліку «невирішень» та інших форм та проявів влади.

Імплицитні різним методам критерії визначення влади так чи інакше взаємопов'язані (принаймні на емпіричному рівні, що підтверджують багато досліджень), і при використанні різних методів можна дійти аналогічних висновків щодо розподілу влади та її суб'єктів. Проте необхідно чітко усвідомлювати, що саме виявляє кожен із цих методів і що він сам собою виявити неспроможний. Багато дослідників дійшли висновку, що лідерство є гетерогенною категорією, і кожен метод найбільш ефективно виявляє лідерів певного типу. **Позиційний метод акцентує увагу на лідерах, які обіймають високі посади; репутаційний дозволяє побачити лідерів, які не на публічних постах; рішеннєвий виявляє тих, хто, не володіючи відповідною позицією та репутацією, забезпечує здійснення політичних рішень та програм.** З цього випливає, **по-перше**, що методи тією чи іншою мірою впливають на характер одержуваних результатів і, **по-друге**, вивчення структури влади доцільно здійснювати за допомогою комбінації методів, що дозволяє виявляти лідерів різних типів та підвищити надійність та достовірність отриманих результатів. Можливість і бажаність комбінації методів відбивається у тому, що окремі процедурні елементи методів нерідко перетинаються. При цьому слід врахувати, що всі методи, як підкреслює У. Домхофф, «більш схожі, ніж різні», оскільки «з точки зору даних, які вони отримують, вони є варіацією однієї загальної технології – формування списку імен і пошуку зв'язків між ними». Нарешті, дослідники використовують практично одні й самі способи збирання інформації: інтерв'ю з певним колом осіб, архівні матеріали та публікації у пресі, спостереження за окремими процесами, які у відбуваються у суспільстві тощо.

**У контексті визначення оптимальної техніки та технології використання комбінації методів є цілком природним почати з позиційного методу, зібравши необхідну інформацію про позиції в найважливіших секторах суспільного життя, особи, що їх займають, та перетини між ними. Далі доцільно вибудувати репутаційну мережу, проінтерв'ювавши (принаймні) тих, хто частіше за інших опинявся у позиційному та репутаційному списках, закінчуючи процедуру у міру того, як нові особи та організації перестануть називатися інтерв'юваними («метод снігової коми»).** Після цього можна приступити до **вивчення процесу прийняття політичних рішень**, які мають важливе значення для життєдіяльності міської спільноти, звертаючи особливу увагу на оптимальність та репрезентативність конфігурації рішень, обраних для експертизи. Цей алгоритм вважатимуться загальноновизнаним.

Ці методи, як зазначалося раніше, є лише способи виявлення кола осіб, груп та (або) організацій, які виступають суб'єктами владних відносин. Як правило, це лише перший крок у дослідженні різних параметрів владних відносин, що може суттєво змінюватись в залежності від цілей дослідника, його методологічних та ситуативних пріоритетів. Емпіричні проекти відображають набір проблем, що є важливими для конкретних дослідників: одних цікавить насамперед характер зв'язків між найбільш впливовими акторами, інших – фактори, що визначають специфіку форм здійснення влади, третіх – порівняння стратегій управління та (або) їх результатів тощо д. Конкретні дослідницькі проекти, в яких використовувалися різні стратегії наукового пошуку, представлені в третьому розділі цієї книги.

### 3.4. Мережевий метод

Домхофф вважає, що фокусом дослідження влади має стати вивчення структури влади, яка є сформованим патерном відносин між певними суб'єктами. На його думку, «у дослідженні влади структурні відносини є феноменом, що мають самостійні структурні рівні, які слід концептуалізувати як мережеві стосунки». Мережі є специфічними сукупностями зв'язків між певними групами та організаціями; вони безпосередньо характеризують структуру відносин у групі, спільноті чи класі. Зв'язки між членами цих утворень можуть продемонструвати широкий спектр відносин – дружбу, партнерство, спільне членство, найм, керівництво та ін. Мережевий аналіз покликаний «виявити мережу людей та інституцій, які отримують різну вигоду від функціонування соціальної системи та встановити, як ця мережа визначає структурні та ситуаційні рівні владних відносин». Тому дослідження влади є фактично різновидом мережевого аналізу [Domhoff].

Власне емпіричне дослідження починається з пошуку зв'язків між людьми та організаціями, які, як передбачається, становлять правлячу (впливову) групу чи клас. Це «мережевий аналіз членства» (**membership network analysis**), він включає вивчення людей і всіх організацій, до яких вони належать, або (що те ж саме) – вивчення організацій з усіма їх членами. Результати аналізу зазвичай подаються у формі матриці (див. табл. 1).

Таблиця 1.

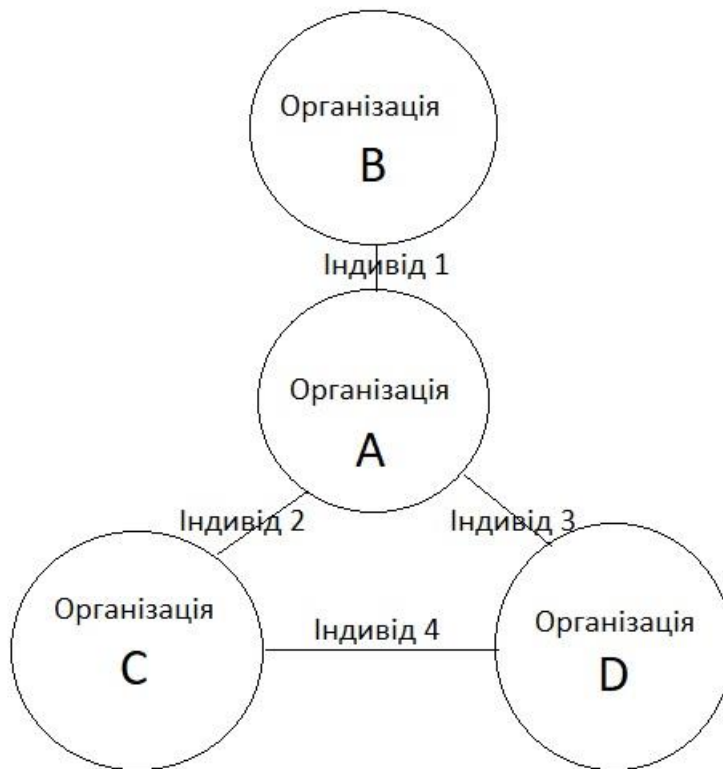
Гіпотетична міжособистісна мережа

Члени організації	Організації			
	А	Б	С	Д
Індивід 1	+	+		
Індивід 2	+		+	
Індивід 3	+			+
Індивід 4			+	+
Індивід 5				

Джерело: [Domhoff, 2009]. URL: [http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/methods/how\\_to\\_do\\_power\\_structure\\_researchh.html](http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/methods/how_to_do_power_structure_researchh.html).

\* Індивід 5 є «ізолюваним» і немає зв'язків.

Перелік людей йде згори донизу, а організацій – зліва направо; комірки (клітини), що утворюються на перетині, заповнюються відповідною інформацією, типу «член», "директор", "власник" або "спонсор". Також можуть бути вказані й установки людей стосовно певних організацій («прихильник», «опонент») або їхній психологічний зв'язок з ними. Інформація, що міститься в матриці, може бути використана для пояснення як організаційних, так і міжособистісних мереж.



**Рис. 1. Гіпотетична організаційна мережа, створена членами, що перетинаються між собою**

На рис. 1 видно, що організація А знаходиться в центрі мережі через найбільшу кількість зв'язків між цими індивідами.

У міжособистісній мережі, як свідчить рис. 2 немає індивіда, який би займав центральне місце, хоча в організаційній мережі такий центр є. Домхофф зазначає, що хоча інтуїтивно це може здатися сумнівним, насправді ці дві мережі мають самостійний статус і не є дзеркальним відображенням один одного; при цьому в мережі можуть бути індивіди, які не мають зв'язків, що часто має місце в ситуаціях, коли люди вперше потрапляють, наприклад, в елітні компанії вищого класу. Для аналізу даних дослідники можуть використовувати різні математичні техніки, наприклад, теорія графів (матрична алгебра, Булева алгебра), що дозволяють виявити «ієрархії» і «рівні» у складних мережах.

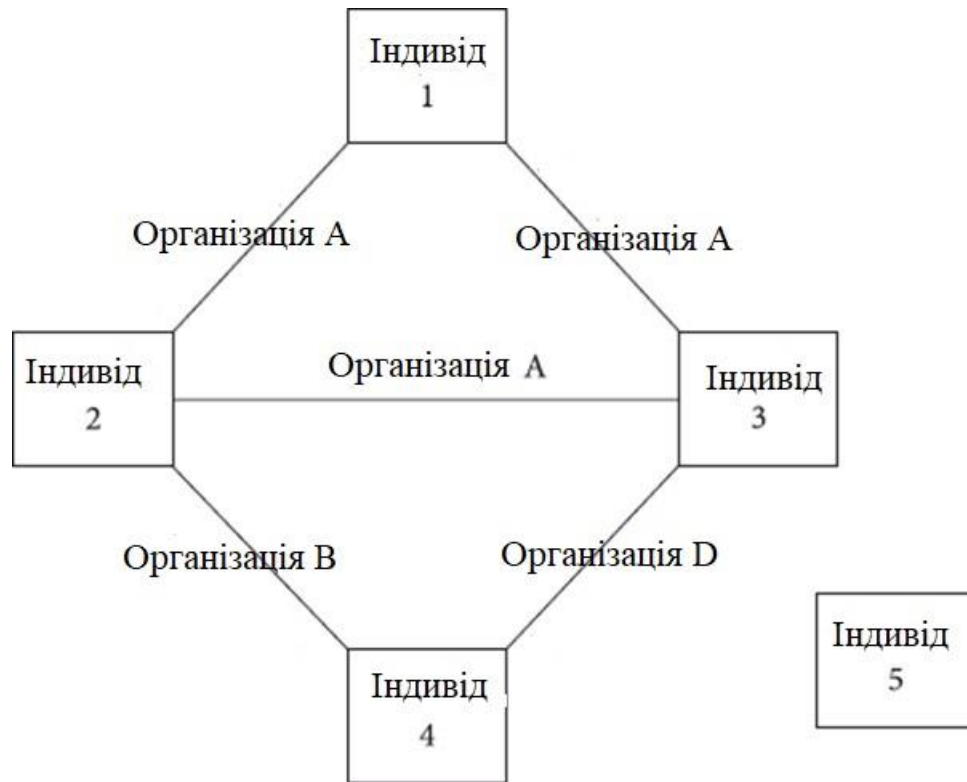


Рис. 2. Гіпотетична міжособова мережа, утворена на основі загальної організаційної приналежності

Поряд з виявленням мереж, що охоплюють членів різних організацій, дослідники можуть звернути увагу на інші типи зв'язків, наприклад, родинні зв'язки між членами елітних сімей, соціальні та культурні зв'язки, потоки інформації, спільний бізнес тощо. Особливе значення мають фінансові потоки. Теоретично їх можна розглядати як вид відносин між індивідами та інститутами, але на практиці, наголошує Домхофф, бажано приділити їм самостійну увагу через важливість даного аспекту влади. Йдеться про чотири види фінансових потоків:

- 1) від людей до людей (дарування, позики, пожертвування),
- 2) від людей до інститутів (податки, індивідуальні та сімейні дарування фондам),
- 3) від інститутів до людей (дивіденди власникам, гранти експертам);
- 4) від інститутів до інститутів (гранти політичним структурам, дарування корпорацій фондам).

**Мережевий аналіз дозволяє зробити висновок про наявність чи відсутність групи (еліти) чи класу, що домінують у соціумі чи локальній спільноті: якщо між корпораціями не виявлено тісні зв'язки, навряд чи правомірно говорити про «корпоративну спільноту»; якщо склад елітних соціальних клубів, розташованих у різних містах, суттєво не перетинається, то не можна констатувати наявність національного «вищого класу»; нарешті, якщо відсутні або вкрай незначні фінансові потоки від багатих людей до фондів або від фондів до структур, що беруть участь у формуванні політики, то немає серйозних підстав фіксувати існування «мережі планування політики» (policy-planning network).**

Далі Домхофф пропонує проаналізувати ідеологічні та політичні преференції та орієнтації різних груп за допомогою контент-аналізу відповідних текстів та виступів. Таким чином, вивчення структури влади є своєрідною комбінацією мережевого аналізу та контент-аналізу.